

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розглядаються моделі політичного використання історичного минулого, історичної пам'яті в процесі формування національної ідентичності. Розкривається сутність історичного та символічного вимірів передумов силового протистояння держав, російсько-української війни. Акцентовані контроверсійність та конфліктність історичних наративів України та Росії, що детермінують політику пам'яті.

Ключові слова: історична пам'ять, історичний наратив, національна ідентичність, контроверсійність.

Stetsenko Svitlana. Historical memory as a tool of the strategy of actualization of national identity

Models of political use of the historical past, historical memory for the formation of national identity are considered. The essence of the historical and symbolic dimensions of the preconditions of power confrontation, the Russian-Ukrainian war, the controversy of the historical narratives of Ukraine and Russia, which determine the policy of memory, is revealed. The constitutive role of the conflict of historical memories for the formation of national identity in the postwar period is emphasized.

Key words: historical memory, historical narrative, national identity, controversy.

Війна, яку веде РФ проти України, за визначенням експертів з міжнародного кримінального права, має геноцидний характер. Геополітичний сусід намагається знищити всю українську націю як суверена і носія української національної ідентичності. Публічна риторика денацифікації України як привід повномасштабного воєнного вторгнення давно відкинута.

Починаючи з липневої (2021 р.) статті Путіна про так звану історичну єдність росіян і українців, у РФ системно нарощувалася щільність політико-пропагандистського використання контроверсійного українському історичного наративу. Задовго до початку війни в Росії були сформовані історичні та символічні ресурси несумісної з українською інтерпретації історичних пам'ятей двох держав.

В умовах російсько-української війни конфлікт історичних пам'ятей став масштабним викликом для української національної ідентичності. Загрози цього виклику автоматично не зникнуть і у післявоєнний період. Події, які українська сторона інтерпретує як акти геноциду, воєнні злочини, злочини проти людяності прогнозовано фальсифікуватимуться державою-агресором.

У післявоєнний період, очевидно, не уникнути антагоністичного протистояння національних моделей політичного використання історичного минулого. РФ за підсумками воєнної, політичної і моральної поразки доведеться зайнятися конструюванням історичного наративу, придатного для формування не імперської чи цивілізаційної, а власне національної ідентичності, якщо остання на той час самовизначиться.

Для України проблеми історичної пам'яті агрегуються в описі недавнього минулого через інтерпретацію актів геноциду, депортацій, масової видачі російських паспортів новонародженим та місцевим жителям на окупованих територіях, найтяжчих злочинів, вчинених державою-агресором з прямою ув'язкою їх розгляду в Міжнародному кримінальному суді та спеціальному Міжнародному трибуналі.

Основне завдання статті полягає в аналізі взаємозв'язків між політичним використанням історичного минулого, історичної пам'яті та формуванням національної ідентичності. Ця тематика не випадає з фокусу наукових досліджень політики пам'яті [1]. Нація, чк щоденний плебісцитом (за Е. Ренаном), осмислює і переосмислює історичну пам'ять, особливо в умовах екзистенційних загроз. Цей системний процес сприяє актуалізації національної ідентичності, яка утримує здатність мобілізації внутрішніх ресурсів, готовність йти до перемоги, жертвність.

Цілеспрямована фальсифікація з боку РФ протягом тривалого часу українського історичного наративу, нав'язування і протистав-

лення новоімперського, русько-націоналістичного нарративу стали ключовим питанням історичної пам'яті, питомим середовищем появи різновиду дилеми безпеки. За цих умов визначального значення набули не стільки об'єктивні зовнішні фактори, які називалися Росію в якості загроз власній безпеці (наприклад, розширення НАТО на Схід), як суб'єктивні психологічні складові несприйняття її державними акторами суверенності України. Дефіцит довіри, комунікації між акторами двох держав, і зокрема у питаннях історичної пам'яті, увиразнили дилему безпеки.

Російсько-українська війна показує, що Росія розглядає двосторонні відносини з Україною в модальності гри з нульовою сумою і з очікуваннями пониженого порогу української національної безпеки та національної ідентичності. Звірства, вчинені російськими солдатами, свідчать про тамтешнє «вихолощенє суспільство» [2, с. 293]. Організоване насильство, злочини російської армії в Бучі, Ірпіні та інших містах і селах збурили весь світ. Європейські та світові лідери, що відвідали ці міста поблизу столиці, були шоковані жорстокістю нелюдів XXI ст. Відповідь української нації, державних акторів – примирення неможливе, лише перемога.

Відомий американський історик Т. Снайдер, який досліджує феномен народження модерних націй, переконливо показав, як національні держави, конкретно Україна та Польща, пройшли багатоступінний шлях офіційного україно-польського історичного примирення [3]. Вчений підкреслює, що «справа примирення уважна до... сімейних, поколіннєвих пам'ятей» [4, с. 360]. Найменший резонанс цих пам'ятей щодо перенесених страждань відгукнувся в сучасних безпекових політиках України та Польщі.

Російський експансіоністський нарратив, сконструйований за допомогою методів політико-ідеологічного та державного примусу, продовжує існування, зокрема в науковому, освітньому, інформаційному середовищах. Підтримці сталості ядра історичної міфології російського суспільства сприяє політична селекція придатного героїчного та патріотичного минулого з демонстрацією квазі-величі руського народу, причому автаркічно окремішньої, в обхід участі українського та інших народів колишнього СРСР, коли йдеться про перемогу над фашизмом. Російською владою на законодавчому рівні передбачені репресії проти критиків історичного нарративу, здійснюються цензурні обмеження матеріалів про

історичне минуле і розвиток націй, всіляко підкреслюється громадянський характер російської державності з підпорядкуванням фактору етнічності політичних суб'єктів федерації.

Як показав А. Каппелер, перехресна історія україно-російських відносин від періоду Середньовіччя і до сучасності допомагає зрозуміти, що невинуватою була особлива увага науковців та політиків після 2014 р., зосереджена на питаннях з'ясування історичних передумов україно-російського воєнного конфлікту. На думку історика, така позиція утримує небезпеку «проекції... конфлікту в минуле і конструювання причин, які неминуче вели до війни» [5, с. 10]. За відсутності прямих причинно-наслідкових зв'язків із тривалішими передумовами А. Каппелер приходять до висновку, що збройний конфлікт був спричинений лише розвитком подій протягом 2013-2014 рр., починаючи з Євромайдану. Однак учений зауважує, що зрозуміти цей конфлікт можна лише через ліквідацію браку знань з історії україно-російських взаємин і що повернення до міждержавних відносин стане можливим, лише «коли Росія піде з України» [5, с. 285].

1. Роїк Н. Досвід конструювання історичної пам'яті і примирення в Західній і Центральній Європі. *Гілея*. 2020. Вип. 156 (№ 5). С. 343-349.
2. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи / пер. з англ. Г. Шпак. Київ: Наш формат, 2020. 520 с.
3. Питання історичної пам'яті між Україною та Польщею зняте – президент. *Українська правда*. 2020. 14 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/14/7269854/>.
4. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569-1999 / Пер. з англ. Вид. 3-е. Київ: Дух і літера, 2017. 464 с.
5. Каппелер А. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності / пер. з нім. В. Кам'янець. Чернівці: Книги – ХХІ, 2018. 320 с.

References

1. Royik N. Experience in Constructing Historical Memory and Reconciliation in Western and Central Europe. *Gileya*. 2020. Issue. 156 (№ 5). P. 343-349.
2. Acemoglu D., Robinson J. The Narrow Corridor: States, Societies, And the Fate of Liberty (NY, Penguin Press, 2019).
3. The issue of historical memory between Ukraine and Poland is removed – the President. *Ukrainska Pravda*. 2020. 14 Oct. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/14/7269854/>.
4. Snyder T. The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999 (New Haven&London, Yale University Press, 2003).
5. Kappeler A. Ungleiche Brüder. Russen und Ukrainer vom Mittelalter bis zur Gegenwart. C. H. Beck, München, 2018. 320 s.

Stetsenko Svitlana. Historical memory as a tool of the strategy of actualization of national identity

The interrelationships between the political use of the historical past, constructs of historical narratives and the formation of national identity are analyzed. It has been shown that the deliberate systematic falsification of the national narrative from the outside, by another state of historical memory, leads to a security dilemma. Conflict with such a state becomes inevitable, it is seen as a constituent element of national identity.

It is determined that the conditions of existential threat posed by the Russian-Ukrainian war, the conflict of historical memories sharpens, controversy of historical narratives intensifies, national identity is actualized, which includes the ability to mobilize the nation's internal resources, willingness to win through sacrifices. It is argued that long before the full-scale military invasion, the historical and symbolic resources to falsify the Ukrainian narrative were formed in Russia through the way of political, ideological and state coercion.

The Ukrainian interpretation of the organized violence of the Russian army is articulated as acts of genocide, war crimes, crimes against humanity, which are subject to trial in the International Criminal Court and in the Special International Tribunal. After Russia's military, political and moral defeat, one should not hope for a quick settlement of conflicts of historical memories.

Key words: historical memory, historical narrative, national identity, controversy.